

BOGANMELDELSER

Albin Eser & Jörg Arnold (red.): Strafrecht in Reaktion auf Systemunrecht. Band 1: Internationales Kolloquium Freiburg 1999. Band 2: Deutschland. Edition iuscrim. Max-Planck-Institut, Freiburg i. B., 2000. ISBN 3-86113-938-3 & 3-86113-937-5. XLI & 477 pp., LXI & 662 pp.

Ved et fascinerende kolloquium i 1999, udgangspunktet for dobbeltbindet S 82 i dette instituts fornemme skriftserie, var der heldigvis ingen pladser til Norden, idet alle deltagere repræsenterede stater, hvor et tvangsregime var bragt til ophør ved revolution eller på anden måde. Medtagelsen af Kina og Hviderusland var måske mindre velbetænk i denne sammenhæng. I alle tilfælde var det et brændende spørgsmål, hvordan man skulle reagere på det faldne styres forbrydelser, særlig om strafferetten skulle spille en rolle. Den største gruppe var naturligt nok de tidligere kommunistiske stater i Østeuropa (10), derefter Mellem- og Sydamerika (5), Sydeuropa og Afrika (hver 3), Asien (2). Første halvbind indeholder korte *précis* af alle 23 *Landesberichte* - lidt overflødig også i engelsk oversættelse, i enkelte tilfælde også på spansk eller fransk - andet halvbind den kolossale tyske rapport in extenso, som i øvrigt kompletterer det i serien tidligere udgivne dobbeltbind S 52 *Die Normalität des Strafrechts der DDR* (anm. af mig NTFK 1997, p. 207 ff.).

Skal man udrage en lære af første halvbinds kalejdoskopi, må det være, at der ikke er nogen generel løsning. Spanien er succèseksmplet på forsoning og total straffrihed for det gamle styres folk, Sydkorea derimod på velgennemførte straffesager mod de værste forbrydere, endog tidligere præsidenter, efterfulgt af hurtig benådning. Det værste må dog være at gøre ingenting som i Hviderusland, hvor ikke engang en ordentlig rehabilitering for ofrene er forsøgt. Sydamerikanerne ønskede mulighed for straffesager for forbrydelser begåede i det gamle styres navn; den argentinske deltager udtalte rammende (I, p. 34 ff.), at manglende straf i disse tilfælde i sig selv var et angreb på menneskerettighederne og derhos berøvede samfundet den moralske ret til at straffe almindelige forbrydere, når de værste gik fri. Flere rapporter kritiserer kraftigt de særlig i Mellem- og Sydamerika grasserende »selv-amnesti«-love, f.eks. det uruguayanske misfoster om straffrihed for forbrydelser begået af politiske og tilsvarende grunde af det tidligere militærregimes folk endog således, at regeringen bindende for domstolene definerede, om en handling faldt ind under loven (p. 327 f.). Problemet selvamnesti blev elegant overvundet i Grækenland, hvor retterne efter obersternes fald i 1974 supponerede total retlig kontinuitet i hele perioden 1967-74, hvorved de mellemliggende amnestilove kort og godt kunne betragtes som ugyldige (p. 139). Flere fremhævede nytten af retsforfølgning i andre lande, således Pinochet-sagen.

De beslægtede problemer forældelse og tilbagevirkende kraft fremhæves af mange. Jeg har størst sympati for den czechiske forfatningsdomstols afgørelse, bifaldet af rapporten fra samme land (p. 298 f.), hvorefter den, der på høje poster med åbne øjne begår forbrydelser, som tolereres, ja antiftes af regimet, må regne med risikoen for et senere ansvar, uanset forældelse. Nogle valgte løsningen at erklære de værste forbrydelser mod menneskeheden for uforældelige, således Litauen, der synes at sætte punktum ved Stalins død, og Ungarn, hvor særlig nedskydning af demonstranter under frihedskampen i 1956 fremhæves (pp. 311, 316). I andre, mindre graverende tilfælde, kan ikke-strafferetlige sanktioner komme på tale, f.eks. i Estland offentliggørelse af navne på personer, som har samarbejdet med det sovjetiske hemmelige politi uden senere at have tilstået dette (p. 111).

Et enkelt intrikat problem fra den græske rapport: Er højforræderi en fortsat forbrydelse (p. 140)? Hvis ikke, kan kun de umiddelbare deltagere i obersternes *coup d'état* 21.

april 1967 straffes herfor, men ikke de, som efterfølgende tilsluttede sig dem. Trods hid-sig kritik fastsloges den indskrænkende fortolkning, hvorefter 104 af rægimet senere udnævnte ministre m. fl. undgik straf. Loven er nu ændret, således at mulige fremtidige skyldige må regne med straf i disse tilfælde.

Tyskland kunne ikke komme uden om at vælge den næsten totale strafferetlige løsning, idet det straffeprocessuelle legalitetsprincip, StPO § 152, som bindende regel, der kun må fraviges i nøje, lovbestemte undtagelsestilfælde, tvinger anklagemyndigheden til at indlede undersøgelse, når der er bevismæssigt grundlag herfor. Mere end 65.000 sager er indledt, men kun et meget ringe antal har kunnet gennemføres. Andelen af påtaleopgivelse er kolossal, og egentlig anklage er kun rejst i omkring 1% af alle sager. Der er mange frifindelser, kun ca. 400 er dømt, hvoraf ca. 200 til frihedsstraf, heraf kun 18, atten, ubetinget (I, p. 95, II, p. 556).

Den foreliggende rapport, som har fylde og vægt som en monografi, incl. et betydeligt noteapparat og gode litteraturoversigter, viser på forbilledlig vis vanskelighederne, som i vidt omfang skyldes aftalen i forbindelse med genforeningen, hvorefter man afstod fra særlove med tilbagevirkende kraft og fastholdt de sædvanlige principper for intertemporal og international strafferet, herunder valget af den mildeste regel i kollisionstilfælde. Da både Forbundsrepublikken og DDR har ændret straffelovgivningen mange gange, er der den yderligere forhindring, at hvis den krævede *Unrechtskontinuität* (II, p. 40 m.v.) svigter på blot et eneste punkt, kan det påsigtede forhold ikke straffes. Dette kan have næsten absurde følger. Forfalskning af valgresultater, *Wahlfälschung*, var i DDR gængs som vel i alle kommunistisk styrede stater, men i DDR vakte forfalskningen af kommunalvalgene i Sachsen i 1989 særlig forargelse, og inden genforeningen skærpede og præciserede det efter Murens fald valgte demokratiske *Volkskammer* DDR's egen straffelov på dette punkt. Da disse sager senere behandledes efter genforeningen, blev det gjort gældende, dog uden held, at indførelsen af de nye, skærpede regler i DDR's straffelov foråret 1990 ophævede strafbarheden for de i foråret 1989 begåede forbrydelser, således at kravet om anvendelse af den mildeste lov medførte straffrihed (p. 337)! *Lex mitior*-grundsætningen medfører derhos, at hver strafbarhedsbetingelse, hvert element, prøves for sig, hver gang med valget af den mildeste regel, således at facit bliver langt mildere, end hvis gerningsmanden havde fået valget mellem gerningsstedets lov eller »det andet Tysklands« lov in extenso, f.eks. ved de uiltalende sager om massiv *doping* af atleter (bedømt som legemsbeskadigelse), hvor forf. vælger gammel vesttysk ret ved bedømmelsen af den disculperende virkning af et samtykke fra den forurettede, men DDR's ret for meddelagtighedsreglerne (p. 418 f.).

Den mest betænkelige konsekvens af kravet om *dobbelt strafbarhed* er den vidtdrevne hensyntagen til ikke blot DDR's loves tekst, men også til de der anvendte principper for fortolkning (p. 40 *passim*). Da dette også ifølge den tyske Højesteret BGH indbefatter den politiske styring af domerne i DDR, har det medført, at *Rechtsbeugung*, uretfærdighed i retsudøvelse, svarende til dansk Strfl. § 146, har været næsten umulig at ramme (p. 130 f.). En del af teorien har kritiseret dette, efter min opfattelse med føje: Dommerne, som dengang udadtil skilte sig med retsstatens etikette, bør ikke nu kunne kræve hensyntagen for den da rådende partibundne fortolkning. På et vigtigt punkt har retsstatens ideal dog kunnet gennembryde denne hovedregel, nemlig sagerne mod drabsmændene ved grænsen, *die Mauerschützen*, og disses bagmænd helt op til DDR's regering og partiets politibureau. Det er selvfølgelig, at DDR's egen »retsorden« (mine anførelsestegn)

anerkendte og fuldt ud discolperede drab på flygtninge, og anerkendes DDR's egne love, incl. de der rådende fortolkningsprincipper, ville ingen kunne straffes. Her drøftes anvendelsen af den fra 1945 kendte *Radbruch'ske formel*, hvorefter positiv ret i ekstreme tilfælde kan tilsidesættes som »unrichtiges Recht« (p. 69 ff.). BGH's praksis er dog i vidt omfang præget af forsøg på at indlægge en »menschenrechtsfreundliche Auslegung« i DDR's egne love og herefter dømme efter disse (p. 72 ff.), hvor jeg ville foretrække et rent brud. Ligeså er problemet om det i den tyske grundlov (og den europæiske menneskeretskonvention) indeholdte forbud mod straffeloves tilbagevirkende kraft fremdraget ved bedømmelsen af grænsedrabsagerne (p. 83 ff.). BGH bestrider forekomsten af tilbagevirkende kraft, medens forfatningsdomstolen, BVerfG, indrømmer, at der i visse konkrete sager foreligger tilbagevirkning, men berettiget, idet det i en demokratisk stat naturlige forbud mod tilbagevirkende kraft i det daglige retsliv mister enhver mening, når man skal bedømme den groveste uret, som af staten selv opmuntres ja påbydes. Modsat forf. finder jeg forfatningsdomstolens retsopfattelse rigtigst.

Den uundgåelige beskyldning om »Siegerjustiz« er med rette tilbagevist (p. 539 m.v.). Tværtimod kan man sige, at mange domme er frygtelig ubekvemme fra de sejrende politiske kræfters synsvinkel. Med føje er tilstræbt milde straffe til de mindre forbydere og de menige, f.eks. de værnepligtige, som efter ordre nedskød flygtninge ved grænsen, og strengere, ubetingede domme til de øverste officerer og den politiske ledelse, som havde udsendt ordrene, men opgøret skæmmedes ved, at de tre utvivlsomt hovedansvarlige i den øverste politiske ledelse, *Stoph, Mielke og Honecker* fik tiltalefrafald på grund af høj alder og dårligt helbred, som hindrede gennemførelse af domsforhandlingen (p. 93 f.). Mielke og Stoph fik endog erstatning for uberettiget frihedsberøvelse, hvor en robust dansk domstol utvivlsomt ville have afslået erstatning efter reglen om egen skyld. Selvom Mielke ikke kunne rammes for sine mange forbrydelser pr. fjernstyring helt op til 1989, nåede han dog heldigvis at blive fundet skyldig i og idømt 6 års fængsel for mord på to politbetjente i 1931 under gadeoptøjer i Berlin. Jeg husker fra pressen, at den ene dræbtes datter, nu en ældre kvinde, overværede sagen og domsafsigelsen. Sen retfærdighed er bedre end ingen!

En anden omstridt frifindelse gjaldt sagen imod lederen af afdelingen for postkontrol i Ministeriet for Statssikkerhed, som kontinuerligt og systematisk i årene 1984-89 fjernede værdier fra breve fra Forbundsrepublikken til borgere i DDR (p. 239 ff.), 32 mill D-Mark i alt, som han videresendte til Finansministeriet. Idet han havde videregivet værdierne »unentgeltlich« og ikke tilstræbt egen berigelse, det sædvanlige forsætskrav efter tysk ret (men ikke dansk straffelov, jfr. den faste ordlyd »skaffe sig *eller andre* uberettiget vinding«, modsat tysk StGB »sich«), kunne han ikke straffes for tyveri eller underslæb. Med kritikerne af denne dom vil jeg påpege, at netop de højeste kadrens luksuriøse livsstil finansieredes ved bl.a. disse tyverier, og at i det mindste et medvirkningsansvar kunne overvejes (p. 246). Det hører med til historien, at straffeloven er ændret i 1998, således at »Drittzueignung« nu er strafbar. Eller sagen imod advokat *Wolfgang Vogel* (p. 250 ff.): Han afkrævede borgere fra DDR, som ejede fast ejendom, og som havde ansøgt om udrejsetilladelse, deres jord som gave eller til underpris som betingelse for at anbefale ansøgningen, idet han gjorde det klart, at salg til slægt eller venner ikke var tilstrækkeligt. Da truslen ikke gjaldt tilføjelse af skade, men undladelse af bistand til at opnå et gode, hvilken bistand ikke var en retspligt for ham, kunne han ikke straffes for afpresning, derimod for dokumentfalsk i forbindelse med hans camouflage af transaktionen

ved den senere tinglysning og méned ved den senere anvendelse af de forfalskede akter. Og som et sidste eksempel indtraf frifindelse i en sag om »Strafvereitelung« mod de officerer i sikkerhedstjenesten, som havde arrangeret asyl til eftersøgte terrorister fra »Rote Armee Fraktion« (p. 264 ff.).

Af pladsmæssige grunde går jeg kortere hen over den vidtgående *rehabilitering* af de uretfærdigt dømte, som synes at være lykkedes bedre end det strafferetlige opgør med de skyldige (p. 499). Det forhold, at det har været næsten umuligt at straffe *angiveri* på grund af den betydelige - efter min mening urimelige - hensyntagen til den i DDR gældende strafsanktionerede pligt til at anmelde f.eks. en planlagt »republikflugt« (p. 215 f.), og at det har været lige så vanskeligt at straffe dommerne for deres andel i undertrykkelsen, har ikke hindret en vidtgående, hurtig og velgennemført oprejsning til ofrene (p. 456: udbetaling af 2 milliarder D-mark). Der er skønhedspletter, således kritiseres med føje, at rehabilitering forudsætter et erstatningskrav, d.v.s. at en blot moralsk oprejsning ikke er mulig (pp. 459, 497). At det også er afgrænsningsproblemer, er åbenbart: Langt fra alle straffedomme i DDR's domstole var uretfærdige, og at de ofte var strengere end domme i Forbundsrepublikken for tilsvarende forhold, gør dem ikke i sig selv uretfærdige (p. 486 skildrer en sag med meget strenge straffe for bl.a. groft hærværk på en jødisk kirkegård, ingen rehabilitering). Selv dødsdomme har måttet anerkendes, når den dømte havde begået mord under skærpende omstændigheder (p. 175). Eller på et mere jævnt plan: Hvis politisk tilkendegivelse havde udartet til blot og bar vold og injurier mod politiet begået af »Randalierer«, er det ikke sikkert, at dom og straf herfor er politisk motiveret, og så er rehabilitering ikke mulig (p. 472).

Det er uhyre forståeligt, at den strafferetlige løsning er valgt og gennemført med en sådan konsekvens. Tyskland har to gange i det 20. århundrede skullet reagere efterfølgende på et tyranni. Efter de store krigsforbrydersager i allieret régime mislykkedes det tyske retsopgør efter 1945, og retsvæsenet måtte ikke svigte igen (p. 538). Det recenserede værks forf. har trods den vægtige kritik ladet vægtskålen synke til gunst for retsopgøret (p. 542 f.). Særlig har forf. påvist, at trods den ringe »Erfolgsquote« i form af fældende domme er retsstaten blevet kortlagt grundigt. Kun de dumme eller mest forstokkede kan længes tilbage til disse rædsler. Jeg er dog stadig i tvivl om, hvorvidt den valgte fremgangsmåde var den rigtige. Det mest kritisable er ikke de opsigtsvækkende frifindelser og uigennemførte store sager; i ethvert retsopgør, også det danske efter 1945, må man sande, at fortjent moralsk fordømmelse ikke garanterer en juridisk domfældelse. Derimod er det betænkeligt, at det stadige krav om dobbelt strafbarhed, hensyntagen til ikke blot datidens loves tekst, men også de i DDR knæsatte fortolkningsprincipper, tvinger en retsstats domstole til at tage et system, som selv er en fornægtelse af lov og ret, alvorligt. Med kritikerne kan man sige, at forsøg på at domfælde de for drabene ved grænsen ansvarlige gennem indfortolkning af menneskerettighederne i DDR's egne love, modsiger thesen, at DDR ikke var en retsstat, men et »Unrechtssystem«, hvorfor disse bestræbelser opvurderer DDR posthumt (p. 522). I vore dage er det kættersk at omtale tilbagevirkende kraft på anden måde end med total afstandtagen, men jeg ville have sympati for en løsning, hvor man dømte de værste direkte efter den gamle Forbundsrepublikks love eller endog nogle få bestemmelser med tilbagevirkende kraft, gerne med den Radbruch'ske formel som det moralske figenblad, og nøjedes med ikke-straffeprocessuelle undersøgelser og analyser af alle de andre. Dybest set er jeg i tvivl om, hvorvidt den rette løsning overhovedet findes.

Tilbake til selve værket: Usenet min fundamentale tvivl ved bedømmelsen af de beskrevne fænomener, en tvivl jeg deler med andre, er jeg fuld af beundring for den trods omnets store omfang ligeså klare som dybtgående analyse og fine skildringer.

Peter Garde

Retten i Hillerød

Elizabeth M. Schneider: Battered Women and Feminist Lawmaking. Yale University Press, New Haven/London 2000.

I Norge har det i 2001 vært flere drapssaker der menn har drept sine kvinnelige samlivspartnere (eller tidligere samlivspartnere). I de fleste tilfeller er drapet ikke den første voldshandlingen. Dette har ført til fornyet offentlig debatt om rettsapparatets behandling av saker om vold mot kvinner. For å bedre det offentlige innsats i denne typen saker satte den norske Regjeringen i slutten av august ned et Kvinnevoldsutvalg. Utvalgets mandat er blant annet å foreta en helhetlig gjennomgang av de lover som berører vold mot kvinner, på linje med det svenske Kvinnofridutvalget.

I USA har det pågått tilsvarende debatter om de rettslige aspektene ved vold mot kvinner. Dette er temaet for Elizabeth Schneiders bok. Elizabeth Schneider er jussprofessor ved Brooklyn Law School og har i en årrekke arbeidet med vold mot kvinner og kjønnsdiskriminering, både som aktivist og som akademiker. Schneider viser hvordan kvinners krav på grunnleggende (menneske)rettigheter ble kjempet fram av kvinnebevegelsen og feministiske aktivister. Med dette som bakgrunn drøfter hun muligheter og begrensninger for sosial endring gjennom bruk av rettsapparatet.

Boken er delt i 13 kapitler fordelt på fire hoveddeler. I den første delen tar hun for seg fenomenet vold mot kvinner og kvinnebevegelsens arbeid med vold mot kvinner fra 1960 og frem til i dag. Hun viser også hvordan kvinneveretten har koblet kjønn og vold, og bidratt til å bringe temaet vold mot kvinner ut av den private sfære, og ut i det offentlige rom. Det personlige har blitt gjort politisk. I denne delen drøfter hun også innholdet i begrepet »feminist lawmaking«. I drøftelsen tar hun utgangspunkt i kritesenterbevegelsens arbeid. Hun beskriver hvordan »feminist lawmaking« bygger på erfaringene fra kritesenterbevegelsen, og hvordan disse erfaringene er forsøkt brukt i arbeidet for lovendringer. Schneider viser hvordan forståelser endres når »feminist lawmaking« får innflytelse i jussen. Selv om Schneider peker på en rekke begrensninger ved bruk av rettsapparatet, ser hun også mange muligheter for positiv endring gjennom kvinneverett eller »feminist lawmaking«. Hun fremholder også at kvinneveretten behersker dialektikken i forholdet mellom rettigheter og politikk.

Bokens annen del er av mer deskriptiv karakter. I denne delen viser Schneider hvordan kvinnemishandling har blitt forklart. Hun diskuterer begrepet »den mishandlede kvinnen«, og viser hvordan mishandlingen i mange tilfeller brukes for å beskrive hele identiteten til den mishandlede kvinnen. Schneider viser også hvordan essensialistiske forklaringer i perioder har vært de dominerende for å forklare vold mot kvinner. Man har funnet forklaringene på vold i kvinnen, det er noe med kvinnen som gjør at hun utsettes for vold. Schneider viser at kvinner som utsettes for vold er svært forskjellige, og at man dermed ikke kan påvise fellestrekk ved kvinnene annet enn at de har en mann som slår. Hun fremholder at vold mot kvinner er et resultat av den generelle kvinneundertrykking.

gen. Schneider mener man må holde fast på denne forståelsen, og ikke bruke tilslørende forklaringer som for eksempel at volden er et resultat av dysfunksjonelle familier eller mangler på impulskontroll. I denne delen drøfter hun også hvorfor vold mot kvinner i mange tilfeller utelukkende oppfattes som fysisk vold, der den psykiske og følelsesmessige siden ved volden totalt overses.

I bokens tredje del drøfter Schneider hvordan kvinneverden har kjempet frem rettslige reformer og nye rettslige virkemidler som i større grad tar utgangspunkt i mishandlede kvinners narrativer. Hun viser imidlertid også at det finnes en rekke barrierer i jussen som hindrer at kvinners stemmer blir hørt. I denne delen trekker Schneider frem den amerikanske feministen Carol Gilligans analyse av de faktorene som hinder kvinners stemmer i å bli hørt. For det første peker hun på at kvinner har andre erfaringer enn menn (different voice), og at heller ikke kvinner er en ensartet gruppe, kvinner har forskjellige erfaringer (different voices). Gilligan viser videre hvordan reformer har gjort at kvinner tilsynelatende blir hørt oftere i dag enn tidligere. Hun fremholder imidlertid at på tross av dette blir kvinners erfaringer systematisk fornektet. Dersom vi tar utgangspunkt i debatten i dagens Norge har vi flere eksempler på slik fornektelse. Når kvinner som har vært utsatt for mishandling blir drept av ektemennene, omtaler media dette systematisk som familietragedier, i stedet for å kalle det mishandling og drap. Schneider foretar en grundig gjennomgang av hvorfor kvinners erfaringer fornektes på denne måten. I denne analysen bruker Schneider mishandlede kvinner som dreper mishandleren og mishandlede kvinner som er mødre. Hun viser hvordan retten er styrt av menn og en patriarkalsk tenkemåte som fornektet kvinners erfaringer. Dette er en analyse vi kjenner fra forfatterne som Carol Smart og Tove Stang Dahl.

Bokens siste del vier Schneider til håp for fremtiden, og en analyse av kvinneverdens muligheter. Hun diskuterer først hva som kan oppnås gjennom å spille på lag med staten. Selv om et samarbeid med staten kan gi resultater i form av lovendringer, viser Schneider at lovendringene som er oppnådd også har problematiske konsekvenser for kvinner. Dette er et perspektiv som også er trukket frem av den norske kriminologen Kristin Skjørtén i hennes arbeider om bruk av legalstrategier. I denne delen drøfter Schneider de uintenderte følgene av the Violence Against Women Act fra 1994 og reglene om tvungen arrest ved vold i hjemmet. Reglene om tvungen arrest har i mange tilfeller ført til at også kvinner som er ofre for vold i hjemmet blir satt i arrest. Altså en følge som er stikk i strid med det som var feministenes intensjon når regelen ble kjempet igjennom. I bokens siste del bruker forfatteren et kapittel på å drøfte hvordan lovgivningen kan påvirke folks holdninger til vold mot kvinner. Schneider mener at retten har et kommunikativt potensiale, og er optimistisk i forhold til jussens muligheter til opinionsdanning eller moraldanning. Schneider bruker også ett kapittel til å beskrive hvordan juristutdanningen kan endres slik at jurister bedre blir i stand til å fange opp kvinners erfaringer. Hun fremholder at: *»Law schools can and should be think tanks for the development of new and innovative social policies; they can and should be the places where we bring activists and scholars together to brainstorm on social problems«* (s. 226). Sammenholdt med dette idealet kan man si at den tradisjonelle norske juristutdanningen har et stykke å gå. I bokens avslutningskapittel trekker Schneider frem viktigheten av å ikke gjøre vold i hjemmet til et kjønnsnøytralt fenomen. Hun avslutter med følgende advarsel: *»Until we see violence squarely linked to gender, and situate the problem of abuse within broader problems of gender subordination, thus reaffirming this historic link between violence and equality*

and making the promise of quality real, we will not and cannot move forward.« (s. 232)

Rachel Paul og Ragnhild Hennum
Likestillingscenteret og Universitetet i Oslo

Malcolm W. Klein, Hans-Jürgen Kerner, Cheryl L. Maxson and Elmar G.M. Weitkamp (eds.): *The Eurogang Paradox - Street Gangs and Youth Groups in the U.S. and Europe*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, 2001, XV + 341 p. *The Eurogang Paradox* er resultatet af en konference i Smitten (Tyskland) i 1998. Året før diskuterede nogle amerikanske og europæiske forskere, hvad de kaldte det europæiske bande-paradoks. Paradokset er, at man i Europa benægter eksistensen af bander, fordi disse ungdomsgrupper ikke passer ind i det traditionelle gang begreb, men at de fleste amerikanske bander heller ikke svarer til det traditionelle billede. Forskerne besluttede, at det kunne være interessant at holde en arbejdskonference omkring dette emne. Konferencen i Smitten var den første i en række, fulgt af en konference i Oslo, i Leuven (Belgien) i 1999 og i Egmond aan Zee (Holland) i 2000. Initiativet er døbt til *The Eurogang Network* og består af en styregruppe og forskellige arbejdsgrupper.

»The Eurogang Paradox is the first comprehensive collection of original research reports on the status of street gangs and problematic youth groups in Europe, as well as a set of special, state-of-the-art reports on the current status of American Street Gang research and its implications for the European gang situation«, ifølge teksten på bogens bagsiden. Bogen indeholder fire dele. Første del handler om bandeforskning i USA, og aspekter af amerikanske bander og bandeforskning beskrives i syv kapitler. Den anden del fokuserer på europæisk forskning om gadebander og giver et indblik i situationen i en række europæiske byer - Haag, Rotterdam, Manchester, Oslo, København, Frankfurt, Kazan og Paris. Den tredje del handler også om europæiske studier, men i et bredere perspektiv, idet der ikke blot relateres til bandekriminalitet, men generelt til problematiske ungdomsgrupper og ungdomskriminalitet. Denne del omfatter otte kapitler og omhandler bl.a. Holland, Tyskland, Sverige og Slovenien. Bogens del fire består af et enkelt konkluderende kapitel med titlen *Bridging the American/European Contexts*.

Bogens struktur er fornuftig, men man kan dog undre sig over placeringen af enkelte kapitler, således kapitel 23, *A Proposal for Multi-Site Study of European Gangs and Youth Groups*, og kapitel 24, *Gangs in Europe: Assessments at the Millennium*, der efter min vurdering ikke hører under del tre. De to kapitler vedrører således ikke en beskrivelse/analyse af situationen i et europæisk land, men har mere karakter af at være synteser af foreliggende artikler og kunne dermed bedre placeres i del fire.

Malcolm Klein, bogens første redaktør, har klart sat sit fingeraftryk på konferencen og bogen. Klein er en af de førende bandeforskere i USA og har også studeret fænomenet i Europa. Klein har bl.a. skrevet bogens første kapitel *Resolving the Eurogang Paradox*. Kapitlet er en beskrivelse af diskussionen i Smitten, dvs. om der findes bander i Europa eller ej. Konklusionen er, som ventet, at der findes bander i Europa. Meget afhænger selvfølgelig af definitionen af begrebet 'bande', og Klein giver ikke en definition på 'bande', men peger dog på, at bandelivet er den vigtigste del af en persons identitet (*master identity*). Af samme grund er det meget svært at bekæmpe bander. »This is a major reason our programs fail: their effect is transformed by gang members. The

messages we send are not the messages received. The gang can contort, pervert, and transform our actions into meanings that increase their identity and cohesiveness.« (p.10). Endvidere påpeger Klein, at bander har en vis organiseringsgrad, men ikke nødvendigvis er stærkt hierarkiske. De værdier, banderne hævder at have, er typisk uden reel betydning og ofte kopierede fra fx film som *West Side Story*. Det drejer sig om fiktion, ikke realitet. Bandekriminalitet består af alle mulige typer lovovertrædelser, og de fleste bander er ikke specialiseret i en bestemt type kriminalitet. Klein kalder det for *cafeteria-style offending*.

De andre kapitler i den første del er skrevet af amerikanske bandeforskere og afspejler, at bandeforskning er en voksende disciplin i den amerikanske kriminologi. Alle kapitler er velskrevne og tager fat i forskellige interessante og afgrænsede emner. Der skrives om både bandefænomenet - f.eks. organisationsstrukturen eller inddragelse af unge kvinder - og om forskningsmetoder - f.eks. et longitudinalt design eller en skoleundersøgelse som empirisk kildemateriale.

Den anden og tredje del er klart mindre akademisk end den første del. Både praktikere og forskere står for redegørelserne af bandesituationen i europæiske byer. Sproget er ikke så klart og godt, og også indholdet af disse bidrag er generelt af ringere kvalitet. Dette er bogens bløde punkt efter min vurdering. Beviset på, at der virkelig findes bander i Europa, leveres ikke i alle bidrag. Det danske bidrag tager f.eks. udgangspunkt i rigspolitiets rapport om bandekriminalitet. Denne rapport har været genstand for meget kritik, hvilket har givet anledning til, at en mere videnskabelig undersøgelse af situationen i Danmark nu er iværksat.

I det svenske bidrag benyttes betegnelsen 'kriminelle netværk' i stedet for bander. Jerzy Sarnecki og Tove Pettersson afviser, at der findes bander i Stockholm. Det er en konklusion, som ikke deles af Malcolm Klein. Sarnecki er formentlig en af de få europæiske forskere, som har beskæftiget sig i længere tid med bandefænomenet. Klein skriver, at Sarnecki i 1986 definerede grupper af lovovertrædere i Borlänge som bander, mens Klein mente, at der kun var tale om en kriminelt netværk. Efter nogle »dueling seminars I got him (Sarnecki) to agree that the town of Borlänge did not have gangs, but delinquent networks.« (p. 8), og, fortsætter Klein, Sarnecki nægter nu eksistensen af bander i Stockholm, »even though he took me to observe the Rinkeby area as part of my gang review, and despite my evening with a Stockholm cop during which time we observed one group closely.« (p. 8). I Sarnecki og Petterssons bidrag kan vi ikke læse, at Sarnecki indrømmer, at han tog fejl ved hans vurdering af situationen i Borlänge. Tværtimod. De skriver: »What we do not find in Stockholm, on the other hand, are clearly defined, close-knit and long-lived groups of criminally active youths of a kind that were present in Borlänge.« (p. 266).

Norske forskere peger på bander i Oslo, men spørgsmålet er, om den norske *gjeng* kan ligestilles med det amerikanske *gang*. Gang defineres som: »A collective with a name and a minimum level of organization.« (p. 165).

Jeg vil ikke påstå, at der ikke findes bander i europæiske byer, men jeg mener, at det empiriske bevis, som præsenteres i bogen, ind imellem er diskutabelt. Bandeparadokset kan man ikke modbevise. Hvis man siger, at der ikke findes bander i Europa, er det beviset på, at eksistensen bliver nægtet; og omvendt hvis man siger, at der findes bander i Europa, er beviset også leveret. De fleste deltagere i konferencen mener, at der findes bander i Europa, hvilket er logisk, for hvis man ikke ser/har problemet, er der vel ikke

noget formål med deltage i sådan en konference. Det britiske *Home Office* var f. eks. inviteret til at deltage i konferencen, men de afslog invitationen, fordi de ikke oplever et bandeproblem (p. 311).

Kapitel 23 og det afsluttende kapitel 25 indeholder et forsøg på at komme videre med komparativ forskning om bandefænomenet i europæiske byer. Ideerne er interessante, men forældede. Som tidligere nævnt, har der været flere Eurogang konferencer siden Smitten, og ved disse konferencer har deltagerne arbejdet videre med udviklingen af en fælles metode for bandeforskning i Europa. Ved den sidste konference i Egmond aan Zee (2000) var der mere eller mindre konsensus omkring de fleste grundlæggende spørgsmål, og man er nået et stadie, hvor de konkrete forskningsinstrumenter - som spørgeskemaer - kan udvikles. Værdien af bogen *The Eurogang Paradox* er dermed begrænset. Rygtet siger, at forlaget har været for langsom med at publicere bogen. Aktualitetsværdien havde klart været større, hvis den var udkommet for to år siden.

Netværket har bedt den europæiske union om økonomisk støtte, men det ser ikke ud til, at det bliver imødekommet. Tiden må vise, om netværket har en fremtid uden denne støtte. På initiativet af Tore Bjørge (Norge) er der oprettet en Eurogang hjemmeside (adressen: <http://www.nupi.no/ForskFelles/Eurogang/gang-set.html>). Her kan man læse om netværket og de seneste nyheder.

Peter Kruize

Københavns Universitet

Hans Kudlich: Strafprozess und allgemeines Missbrauchsverbot. Anwendbarkeit und Konsequenzen eines ungeschriebenen Missbrauchsverbots für die Ausübung strafprozessualer Verteidigungsbefugnisse. Berlin: Duncker & Humblot, 1998.

Denna tyska doktorsavhandling behandlar missbruk av (straff-)processuella rättigheter och hur domstolen kan reagera mot dessa. Författaren ställer frågan om det utöver lagstadgade regler finns en allmän, oskriven "missbruksklausul" enligt vilken domstolen kan tillbakavisa processuella åtgärder som den åtalade lägger fram för att förhindra eller förhåla processen. Missbruk definieras som en åtgärd (yrkande eller utövande av en processuell rättighet) som endast syftar till för straffprocessen främmande ändamål. Frågan undersöks ur det metodologiska, det författningsrättsliga och det specifikt straffprocessuella perspektivet.

På författningsnivå konstateras att en oskriven missbruksklausul strider mot det grundlagsstadgade s.k. lagförbehållet (*Gesetzesvorbehalt*). Det är en grundprincip inom tysk författningsrätt som innebär att ingrepp i den enskildes rättssfär – inklusive genom straffprocessen – endast får ske med stöd av (skrivna) lag. Om domstolen åberopar en oskriven, allmän missbruksklausul är det ett fall av tolkning "extra legem", som inte kan stödja sig på straffprocesslagen. En oskriven missbruksklausul kan endast försvaras enligt en ny metodologisk modell, där domaren inte anses tolka lagen, utan "skapa rätten" med lagen som utgångspunkt.

Den författningsrättsliga argumentationen är inte direkt överförbar till andra länders rättsförhållanden, men kan desto mer vara av intresse för nordiska läsare. Författaren presenterar här den tyska läran om lagtolkning och om förhållandet mellan lag / parlament och rättskipning / domstolar. Som bekant bygger tysk författningslära på den klas-

siska maktfördelningsmodellen och domstolarna innehar en stark ställning, inte minst genom författningsdomstolen och genom att den enskildes "grundrättigheter" (*Grundrechte*) enligt författningen äger tillämnning på alla rättsområden.

Därpå utvecklar författaren vilka element en allmän missbruksklausul skall innehålla för att uppfylla författningsrättsliga och straffprocessuella minimikrav. Bland annat måste missbruket vara uppenbar, dvs. att rättighetens utövande objektivt sett saknar all processenlig betydelse och inte kan tänkas främja sanningssökandet eller processens avslutande, samt att vederbörande även måste subjektivt syfta till att missbruka rättigheten ifråga. Som reaktion får domstolen alltefter missbrukets art antingen tillbakavisa enskilda rättsutövningar, såsom ett enda yrkande, eller frånta hela rättigheten, som att den åtalade i framtiden endast får ställa frågor genom sitt rättsliga ombud.

En genomgång av befintlig praxis avrundar boken. *Leading case* är ett avgörande från Högsta Domstolen (*BGHSI*) då en åtalad fråntogs rättigheten att själv begära bevisupptagning, efter att rätten redan hade prövat och tillbakaviserat 106 bevisyrkanden och den åtalade nu framställde ytterligare 200 yrkanden. Ett annat exempel är att den åtalade begär vittnesförhör med en domare endast för att "skjuta ut" honom från domarbänken, eller att han (eller försvararen) under korsförhöret gång på gång ställer samma fråga till ett vittne. Genomgången visar att domstolarna i extrema fall återoppar en "allmän missbruksklausul" utan att särskilt motivera eller utveckla denna. Därför är det angeläget att avhandlingens tar sig an problemet.

Författaren utvecklar både en gångbar grund och praktiska kriterier för hur domstolar kan hantera utpräglade missbruk av processuella rättigheter. Frånsett många felstavningar är boken välskriven, om än inte lättläst. Argumentationen utvecklas utförligt. Sammanfattningar underlättar läsandet både från pärm till pärm och för den läsare som endast vill gå in på vissa områden i detalj.

Bettina Schütz-Gärdén
Rechtsanwältin, Malmö

David Garland & Richard Sparks (red.): Criminology and Social Theory. Oxford University Press, Oxford 2000.

The British Journal of Criminology, nr 2, 2000 innehåller åtta artiklar, som på skilda sätt tar upp frågor om social kontroll och samhällelig ordning. Detta tidskriftsnummer har nu blivit bok, *Criminology and Social Theory*, under redaktörskap av David Garland och Richard Sparks. Redaktörernas utgångspunkt är samhällets snabba förändring och de utmaningar detta ställer kriminologin inför. Utvecklingen kan beskrivas som en från modernism till senmodernism. Detta innebär bl.a. forskjutningar från brott som välfärdsproblem till brott som kontrollproblem, från expertstyrd till politiskt styrd kriminalpolitik, från ett rationellt till ett emotionellt förhållningssätt och från centraliserade och statliga lösningar till decentraliserade lösningar genom kommuner, marknader, frivilligorganisationer och privatpersoner.

Om denna utveckling kan kriminologer tycka olika, men de kan inte undgå att förhålla sig till den om de vill ha något inflytande. Trots alltför många kriminologer har kriminologin fått ett allt mindre inflytande på politik och debatt – något som förvånar Garland och Sparks, då frågan om brott och straff är så invävd i dagen politiska och kulturella debatt.

Lösningen för kriminologin ligger också i att inte bli ytterligare specialiserad och isolerad som egen vetenskap utan att orientera sig mot samhällsvetenskap i allmänhet.

Zygmund Baumanns tema är exkludering. Politikerna ger löftet att skapa säkerhet i en osäker värld efter att själva ha skapat rädslan för brott. Frågorna om trygghet och säkerhet skär över klass- och partigränser och blir ett medel för att nå väljarna. Löftet om lag och ordning infrias genom att grupper av människor inkapaciteras genom långa fängelsestraff. Frågan om orsaker till marginalisering och brottslighet är borta. Likaså idén om rehabilitering i slutna anstalter. Kvar blir bara avskiljandet som också ökar det sociala avståndet mellan människor och sedan ytterligare berättigar insatser mot dem man aldrig haft kontakt med.

John Braithwaite analyserar kriminologins förändring i samband med övergången från en keynesiansk stat till en reglerande (regulatory) stat eller snarare hur kriminologin borde förändras i takt med byte av princip för styrning av samhället. För Braithwaite är problemet att kriminologin fortsätter som om välfärdsstaten och dess styrmekanismer är intakta och att något nytt inte inträffat. Det nya är expansionen av ett marknads- och risk-tänkande, där polisen och rättväsendet fått träda tillbaka till förmån för lokala regleringar och lösningar utanför rättsväsendets ram. Den nya staten reglerar på avstånd – något som kriminologin måste anpassa sig till för att inte marginaliseras som disciplin.

Maureen Cain kan i en mening sägas uppehålla sig vid en metodfråga, samtidigt som den kan ses i ljuset av kriminologins och kriminalpolitikens internationalisering. Hon varnar för två motsatta tendenser – orientalism och occidentalism. Medling, t. ex., kan inte enkelt införas från Afrika till Europa, där släkt- och samhällssystem är annorlunda (exempel på orientalism). Inte heller kan t. ex. resultat från nordamerikanska viktigmiseringsstudier eller problemorienterat polisarbete direkt ligga till grund för insatser på Trinidad med annorlunda innebörd av ålders-, gender- och klassrelationer (exempel på occidentalism).

Michalis Lianos vidareutvecklar medförfattaren Mary Douglas' tankar om risk och farlighet. I dagens alltmer automatiserade samhälle tenderar riskbedömning att mekaniseras. Tidigare bedömningar baserade på moral och helhetssyn ersätts med försäkrings-tänkande och en amoralisk teknisk kontroll. Människor lär sig härmed inte längre farlighet och risk i interaktion med andra och kan då heller inte längre korrigera bilden av den andre som kanske mindre farlig än säkerhetssystemen implicerar. Den mekaniserade riskkontrollen skiljs också alltmer från den juridiska, grundad på positiv lag och demokratiska värden, som gällt sedan Beccaria och upplysningstiden.

Paul Hirsts utgångspunkt är att den liberala kollektivismen, som vi förknippar med det moderna samhället, står inför en kris. Strafflagen och polisen har blivit allt mindre effektiva som medel för social kontroll. Samtidigt svarar politikerna på krisen genom mer lag och fler poliser och utrymme för staten och regeringsmakten upphör att vara begränsat. Hirsts alternativ är styrning genom frivilliga organisationer. Individerna ges rätt att fritt välja mellan självstyrande områden, där typ och omfattning av reglering kan variera. Som exempel på lokal narkotikareglering förs Christiania fram.

Dario Melossi analyserar hur framställningen av den kriminelle förändrats över tid. Ekonomins och arbetsmarknadens inverkan på kriminalpolitiken går via en förändring av synen på brott och brottsling. Idag skapas bilden av brottslingen som ett monster, av någon som inte behöver omfattas av vår empati. Följaktligen blir det lättare att exkludera honom i en situation av ökande arbetslöshet och betoning av människan som konsumtionsvarusnare än medborgare. För ett historiskt exempel hänvisas även till Lombros-

os teser om atavism som förklaring till brottslighet – en etikett som kunde sättas på uppsåtliga och reaktionära grupper i söder, vilka motsatte sig Italiens enande.

Nikolas Rose, slutligen, skriver om förändringar i sättet att styra och kontrollera. Två processer är urskiljbara i dagens samhälle, ett inkluderande och ett exkluderande omlopp. Det förra bygger på att skapa säkerhet genom förståndighet, självkontroll och ansvarsgörande. Det senare på inspärning av dem vars risker inte kan kontrolleras. Staten överlåter åt de goda medborgarna att själva skapa säkerhet i olika lokalsamhällen. De fattiga däremot definieras som ett (potentiellt) brottsproblem och kontrolleras genom kriminal- och narkotikapolitiken.

Den förändring av kriminalpolitiken som författarna uppehåller sig vid är, som Garland i annat sammanhang framhållit, inte främst av institutionell art. Det handlar inte som för tvåhundra år sedan om en övergång från en straffform till en annan, från kroppsstraff till frihetsstraff. Snarare rör det sig om en förändring i debatten, i hur vi talar om brott och straff och i hur vi formulerar lösningarna. Detta gör dock inte analyserna mindre väsentliga. Potentiellt har de nya förhållningssätten stora konsekvenser för kriminalpolitiken. Och det gäller även för kriminologerna och kriminologin, vilket är antologins kanske viktigaste budskap.

Av flera av analyserna framkommer den tydliga risken att kriminologerna blir irrelevanta – just genom att hålla fast vid kriminologin i traditionell mening. Marginalnyttan av ytterligare studier för att predicera brott och farlighet hos individer får anses vara starkt begränsad. För att kunna bidra till frågorna om avvikelser och kontroll, om frihet och ordning, om trygghet och säkerhet måste kriminologen lämna kända marker och betydligt vidga disciplinens domäner.

Brottslighetens variationer i dagens samhälle är relativt kända. De är också påtagligt lika i åtminstone ett västeuropeiskt perspektiv. Men medan brottsutvecklingen varit likartad varierar kontrollen mellan länderna. I Västeuropa är detta tydligast i den varierande utvecklingen av fängelsepopulationer under senaste halvsekl.

Så kanske är det just mot variationer i kontrollen kriminologin mer bör inrikta sig. Detta gör också antologins författare genom att betona definitionsprocesser, styrandeprinciper och kriterier för exkludering och inspärning. Men här framkommer också en begränsning hos antologin. Med något undantag har alla författarna anknytning till anglosaxiska länder och hämtar sina exempel främst från Storbritannien och USA. Detta är rätt så till vida att tendenserna till den nya kriminalpolitiken är tydligast här. Storbritannien har Västeuropas högsta fångtal, och utvecklingen i USA med en fängelsepopulation 10-15 gånger de västeuropeiska staternas förtjänar all den uppmärksamhet den kan få. Dessa två länder är också de mest straffbenägna enligt de internationella brottsofferundersökningarna.

Det anglosaxiska perspektivet skymmer dock de variationer som trots allt finns i kriminalpolitiken. Med risk för chauvinism skulle de skandinaviska länderna kunna framhållas. De tendenser som antologins författare framhållit är tydlig skönjbara också här. Dock är föreställningen om brott som välfärdspådrag snarare än kontrollproblem fortfarande stark i den allmänna debatten. Indikatorerna på rädsla för brott pekar inte entydigt mot någon ökning. Och fångtalen har under flera år legat still eller t. o. m. gått ned. Kanske är det just i de avvikande fallen som möjligheterna till en alternativ politik kan visas.

Henrik Tham

Stockholms universitet

Juss-Buss: Tvers igjennom lov til seier. Unipax, Oslo, Norge, 2001. 300 sider. ISBN 82-530-2321-9.

Bogens titel er første vers i et stærkt digt fra 1920'erne af den norske digter Rudolf Nilsen. Juss-Buss har i sit 30 år lange liv brugt denne linje som sit pejlemærke. Derfor er det naturligt, at en jubilæumsbog får denne titel.

Juss-Buss var et studenterinitiativ, der havde til hensigt at yde retshjælp til grupper og personer i samfundet, som ikke havde adgang til den hjælp, de havde behov for. Juss-Buss er fortsat en studenterstyret retshjælpsbus, der fra sit rullende kontor tilbyder gratis hjælp til mennesker, der ikke har de fornødne ressourcer, herunder økonomiske, til at varetage egne interesser. I løbet af sine 30 år har Juss-Buss, ifølge Thomas Mathiesen, der aldrig selv har været Juss-Buss'er og derfor må betragtes som uvildig, formået på én gang at bevare sin kritiske sans og samtidig at vinde stor faglig anerkendelse. Kritiske jurister vil vide, at en sådan position kommer man ikke sovende til.

Jubilæumsbogen indeholder en række interessante artikler, der tilsammen fortæller, at behovet for retshjælp fortsat er stort, og hver for sig peger på de områder, hvor behovet er aller mest iøjnefaldende.

En lang række artikler behandler udlændinges forhold. Ikke blot gør sprog- og kulturforskelle det vanskeligt for udlændinge at orientere sig i retssystemet, dertil kommer, at en række regler, både nationale og overnationale, lægger rettlige snubletråde ud for udlændinge, der søger til Norge. Kristian Andenæs behandler de sproglige problemer i retsprocessen og kritiserer især, at tolkningsopgaver ikke løses professionelt. Konklusionen er, at i dette spil er det ikke de formelle regler, men praksis, der er det største problem. I Tone Ljosås artikel er det derimod regler, der er problemet. Regler om at hvis man rejser ind i Norge i forbindelse med ægteskab med en norsk statsborger, skal der gå tre år, før man får selvstændig opholdstilladelse. Kun ved dokumenteret mishandling kan opholdstilladelse opnås tidligere. Denne regel stiller en række udenlandske kvinder dårligt. To aktive Juss-Buss'er, Graver og Hubert, behandler i en spændende artikel børns stilling i forbindelse med familiesammenføringer, og Fliflet beskriver, fra sin post som ombudsmand, en række forvaltningsretlige problemstillinger i forbindelse med ansøgninger om indrejse til Norge. Endelig påpeger Humlen i den sidste artikel, der angår udlændinge, det paradoks, at jo farligere tilværelsen har været for en flygtning, desto vigtigere har det været for vedkommende at sløre sin identitet. Derved har flygtningen været nødsaget til at bortskaffe de beviser, der skal til for at blive accepteret i et andet land.

Den følgende artikelgruppe angår strafafsonere. Eskeland, Giertsen og Hansen "angriber" den ny fuldbyrdeslov fra hver sin synsvinkel, men kommer frem til ensartede konklusioner, nemlig at der fortsat er vigtige forhold for fanger, som det er overladt til administrative myndigheder at træffe beslutning om. Samtidig er fangernes muligheder for at blive hørt og i det hele taget føle sig som part i en demokratisk proces stærkt begrænsede. De tre forfattere mener sammenfattende, at den ny lov indeholder et gennembrud for det princip, at fangernes retssikkerhed så at sige altid underordnes fængselsmæssige hensyn. Giertsen analyserer sprogbrug, budskaber - og ikke mindst indbyrdes modsigelser samt fortællelser - i den store mængde af officielle retskilder angående strafafsoning. Hansen koncentrerer sig især om (mis)brug af isolation som disciplineringsmiddel i fængslerne. Han præsenterer dog også et nyt succeskriterium, som kunne være interessant andre steder end i Norge. Han foreslår at knytte budgetterne til recidivprocenten, således at de fængsler, der præsterer lavest recidiv, får de største bevillinger.

Den sidste artikelgruppe kan sammenfattende beskrives som angående forholdet mellem stat og borger. Bernt bidrager til debatten om indholdet af begrebet retssikkerhed - ikke mindst forskellen mellem *formalia* og *realia*. Hjort, som indtil for nylig selv var ansat i socialektoren, giver en veldokumenteret kritik af den kendsgerning, at formynderi og økonomi synes at være de bærende elementer i denne sektor. Folkvord retter et skarpt angreb på lejeboligsektoren, der peges på både legale og illegale aktiviteter fra en lille, men velhavende, kreds af boligspekulanter. Artiklen forudsætter, for at man opnår fuldt udbytte, desværre et bedre kendskab til norske forhold end anmelderen har. Endelig leverer Øygarden og Åkvåg rettsociologiske artikler om henholdsvis behov for retshjælp og juristernes rekruttering. Begge disse artikler er dokumenteret gennem empiriske data.

Bogen indeholder bidrag fra de forskellige mennesker: teoretikere og praktikere på forskellige felter, professorer og studerende. Nogle forfattere er eller har været rådgivere i Juss-Buss, andre har ikke, måske fordi de ikke er jurister. Men det er lykkedes for redaktionen, at skabe en vis indholdsmæssig linje i bogen. Som en lille ekstra service findes bagest en fuldstændig liste over Juss-Buss-medarbejdere fra nr. 1 til nr. 685.

At udgive en antologi kan være dristigt. Selv om mange artikler er gode, hænder det, at de er så forskelligartede, at kredsen af læsere bliver for diffus. I dette tilfælde er det dog lykkedes at samle flere artikler omkring tre hovedtemaer. Dette synes jeg personligt er en styrke, som burde øge bogens chancer for at blive købt og læst. Det kan undre lidt, at der ikke i præsentationen af bogen gøres mere ud af at tale direkte til potentielle læsere igennem en påpegnning heraf.

Anette Storgaard
Aarhus Universitet

Flemming Balvig: Det voldsomme samfund – Om vold som problem og fængsel som løsning. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag 2000.

Som bekant är brottsligheten ett uppmärksammat problem i våra nutida samhällen. Inte minst gäller detta våldet som under senare år kommit att få status som det dominerande brottsproblemet. I Sverige där vi står inför ett riksdagsval under hösten 2002 utgör våldsfrågan en del av den borgerliga oppositionens kritik av olika politikområden. Bristerna i skolan handlar om ökat skolvåld. Bristerna i integrationspolitiken görs till en fråga om grovt ungdomsvåld i storstäderna eller om hedersmord av kvinnor. Familjepolitiken förklarar ungdomskriminalitetens utbredning. Vården av gamla får stor uppmärksamhet när vanvårdade gamla utsätts för våld av anställda och stressade anställdas arbetsmiljö får i sin tur uppmärksamhet när deras arbetsmiljö kopplas samman med utsatthet för våld. För en samhällsvetare är detta självklart ett förhållande som väcker nyfikenhet. Vad beror vårt samhälles upptagenhet i våldsfrågan på? Hur skall vi förstå politiseringen av våldsproblemet och de hårdare tagen mot förövarna? Är det en fungerande demokrati vi bevittnar där politikernas och medias reaktion bara är ett svar på ett problem som ökar och blir allt grövre ute bland medborgarna? Eller finns det andra möjliga förklaringar? Dessa frågor tas upp i *Det Voldsamme Samfund – om vold som problem og fængsel som løsning. Fortid og nutid* (volym 1) respektive *USA og Danmark* (volym 2). Flemming Balvig (2000) har i dessa två volymer samlat en rad artiklar, essäer och rapporter om våldsproblemet som han författat under senare år.

Den första volymen - *Fortid og nutid* – består av tre avdelningar. Den första innehåller korta belysande bidrag från den danska litteraturhistorien vilka visar att våldet inte är ett nytt fenomen i det danska samhället. En grundtanke hos författaren är att det danska samhället tvärtemot den rådande uppfattningen i den offentliga debatten, men i enlighet med Norbert Elias civiliseringsteori, kännetecknas av mindre våld än tidigare i historien. Det viktigaste bidraget i andra avdelningen är kapitlet *En rundrejse i voldens nutidshistorie* som innehåller en matnyttig genomgång av aktuella data över våldsutvecklingen i Danmark. För en svensk läsare känns bilden bekant; den polisanmälda våldsbrottsligheten uppvisar kraftiga ökningarna de senaste decennierna samtidigt som alternativa data från sjukvården, dödsorsaksstatistik och offerundersökningar uppvisar en stabil eller minskande utveckling.

De efterföljande kapitlen är beskrivande fördjupningar i olika typer av våld våld mot kvinnor, våld i arbetslivet, gatuvåld (fjernhedsvold). Huvuddelen av uppgifterna härrör här från en omfattande offerundersökning som genomfördes 1995 och 1996. För en läsare som väljer att läsa boken i dess helhet blir det en hel del upprepande information. Detta är författaren medveten om och man kan därför också följa hans uppmaning att se dessa kapitel som fördjupningar som läses av den specialintresserade. En brist är att inget av kapitlen utnyttjas för att mer ingående diskutera metodologiska problem som kännetecknar denna typ av data: Hur påverkas t ex bilden av våldet av att 36 procent av de närmare 41 000 människorna som skulle telefonintervjuas inte deltog i undersökningen?

Som redan nämnts är författarens slutsats att vår nutid kännetecknas av en minskande tolerans mot våldsutövning. Författaren menar att en positiv konsekvens är att detta resulterat i minskat våld eftersom handlingar som möts med ökat avsky minskar. Samtidigt och här blir diskussionen riktigt intressant i min mening – är det också så att avskyn och avståndstagandet mot våldet ökar; ju allvarigare man betraktar ett problem ju större uppmärksamhet får det när det inträffar. I en pedagogisk modell diskuterar författaren hur denna paradox riskerar leda till en kontraproduktiv situation där reaktionerna blir mindre rationella, mer polariserande och stigmatiserande och där slutresultatet i sämsta fall kan innebära ökad istället för minskad våldsutövning. Balvig argumenterar därför för att samhällets avståndstagande alltid måste ha som utgångspunkt att vara integrerande och inte exkluderande. I vilken mån denna balans föreligger eller inte är det som därefter upptar den tredje och sista delen av volymen *Den fængslende losning*. I detta avsnitt redovisar Balvig en utvärdering av den danska närpolisreformen, ett par kortare essäer kring polisens arbetsmetoder och förmåga att utgöra kontroll gentemot medborgarnas oönskade beteenden. I enlighet med balanstanken argumenterar Balvig här för att samhället måste vara försiktigt i att föra över kontrollen från den som finns inom och mellan människor i samhället till en extern formell myndighetsutövad kontroll. Den senare formen av kontroll kan synas attraktiv då den ger sken av effektivitet och stränghet men den riskerar att erodera den förstnämnda.

I volymens sista bidrag diskuterar författaren Danmarks fångtalsystem. Från att under en period under 1970-talet ha varit ett liberalt föredöme med låga fångtalsystem med en aktiv politik som strävade efter en lägre fängelsebeläggning, är Danmark vid slutet av 1990-talet i en situation där man dömer fler människor till fängelse än sina nordiska grannar och där samhällsdebatten präglas av krav på än hårdare tag. Balvigs tes är här att Danmark fjärrmat sig såväl från sina nordiska grannländer som från sin egna historia som tryggt välfärdsland för att istället låta sig inspireras av USA. I den andra volymen *USA og*

Danmark tar följaktligen Balvig med läsaren på en kriminalpolitisk resa till den stora förebilden i Väst.

Denna volym består av två huvudavsnitt – *Amerikanske (för)billeder* och *Amerikansering af kriminalpolitikken?* Det första avsnittet består av två längre essäer där författaren berättar om sina intryck och upplevelser av en längre tids vistelse i USA. Texterna är välskrivna och saknar inte intressanta iakttagelser även om de ibland kan upplevas som fragmentariska. Speciellt gäller detta kapitlena *Krigsbilleder* som består av mer eller mindre sammanhängande anekdoter av fotnotskaraktär och den mer sammanhållande *Crime Time*. Läsaren erbjuds t ex på dråpliga beskrivningar av kampen om att få de bästa parkeringsplatserna på Campusområdet för att på nästa sida i en kort notis delges informationen att USA:s kostnad för de tio första dagarnas krigsföring i Kuwait motsvarar vad det skulle kosta att vaccinera alla världens barn eller att det för varje stupad amerikansk soldat under Kuwaitkrigets första 43 dagar mördades 30 amerikaner i USA. Som bild av ett samhälle präglad av uppenbara problem med att få ihop en självbild av att vara den största demokratin med verklighetens ojämlikhet, kriminalitet och sociala problem fungerar dock texterna tämligen väl.

Mer stringent är analysen av det Balvig benämner *Det amerikanska experimentet*, dvs de senaste decenniernas utveckling av en hårdare kriminalpolitik karaktäriserad av kraftiga öknings av antalet dödsstraff, fängslade personer samt nolltolerans. Balvig ställer frågan varför denna politik har blivit framgångsrik i meningen att den upplevs som den enda möjliga att bedriva för varje politiker med den minsta självbevarelsedrift. Balvig tillbakavisar förklaringar som traditionens makt, hög och ökande brottnivå och folkopinionens krav för att istället placera ansvaret i brytpunkten där politik och media möts. Balvig menar, och här är han ju inte ensam i sin argumentation, att kriminalpolitikens medialisering och politisering inneburit att experterna tappat mark när det gäller problemformuleringsinitiativet till förmån för slagkraftiga politiker som vet hur den mediala uppmärksamheten av sociala problem kan utnyttjas.

I volymens andra och avslutande avsnitt tar Balvig läsaren tillbaka till den danska kriminalpolitiken. Författaren ägnar stort utrymme till att kritiskt diskutera den tilltagande politiseringen av brottsproblemet och speciellt intresse riktas mot de olika "handlingspaketet" med åtgärder som tagits fram under 1990-talet. Balvig är kritisk mot att viljan att utvärdera dessa paket varit svag samtidigt som de i den offentliga debatten framställs som handlingskraftiga lösningar på brottsproblemet. Författaren visar dock att det finns en hel del som motsäger att åtgärderna haft en sådan effekt. I ett av volymens sista kapitel – *Kriminalpolitik, et krydsfelt mellem moralsk fornuft og moralsk panik* finns enligt min mening en av de mest intressanta diskussionerna i volymen av hur uppmärksamheten och politiseringen av brottsproblemet skall förstås. Balvig utnyttjar här på ett förtjänstfullt sätt statsvetenskapliga analyser av den danska politikens utveckling för att underbygga sin tes om att det skett en amerikanisering av den danska kriminalpolitiken under 1990-talet.

Sammantaget är det en imponerande sammanställning av artiklar, rapporter och essäer som Balvig presenterar i dessa två volymer. Imponerande framförallt för sin förmåga leverera såväl empiriskt väl underbyggda verklighetsbilder som välskrivna kritiska iakttagelser av samhällsutvecklingen. Något som dock bara antyds i volymerna och som jag som svensk läsare skulle vilja läsa mer om är kopplingen som allt oftare görs mellan våldsproblemet och "problemet" med flyktingar och invandrare. Inte minst med tanke på

att både Danmark och Norge har två stora partier som rönt framgång under senare tid just genom denna sammankoppling. Här borde det finnas goda möjligheter för en nordisk jämförande studie. En sådan skulle i så fall ha en bra utgångspunkt i Balvigs två volymer om våldet som samhällsproblem.

Felipe Estrada

Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet